

O'QUVCHILARNING YOSH XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLGAN HOLDA MATN BILAN ISHLASH MAVZUSINING DOLZARBLIGI

Mo'minova Muborak Keldiyor qizi

Oriental universiteti Samarqand kampusi 2-bosqich magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qish darslarida matn bilan ishlashning pedagogik va psixologik jihatlari yoritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining idrok etish, diqqat, xotira va tafakkur jarayonlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada matn tanlash, uni o'rganish va tahlil qilish jarayonida o'quvchilarning yoshiga mos yondashuvlardan foydalanish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, yosh xususiyatlari, matn bilan ishlash, o'qish savodxonligi, diqqat, xotira, tafakkur, interfaol metodlar, pedagogik yondashuv.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitishni tashkil etish muhim pedagogik talablardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash jarayonida ularning psixologik rivojlanish darajasi, qiziqishlari, idrok etish xususiyatlari va bilish faoliyati o'ziga xosligi alohida e'tiborni talab etadi. Shu sababli o'qish darslarida matn bilan ishlash jarayonini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos holda tashkil etish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali abstrakt fikrlash to'liq shakllanmagan, ko'proq obrazli va konkret tafakkurga ega bo'lgan yosh davrda bo'ladilar. Shu bois ular uchun murakkab va hajm jihatdan katta matnlarni tushunish qiyin bo'lishi mumkin. Agar o'qituvchi matn tanlashda va uni o'rgatishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olmasa, bu ularning o'qishga bo'lgan qiziqishining pasayishiga, diqqatning tez chalg'ishiga va o'qish savodxonligining yetarli darajada shakllanmasligiga olib keladi. Demak, matn mazmuni, hajmi, tili va uslubi o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi zarur.

Psixolog olim Jean Piaget ta'lim jarayonida bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar asosan konkret-operatsion tafakkur bosqichida bo'lib, ular ko'proq aniq obrazlar va real misollar orqali bilimlarni oson o'zlashtiradilar. Bu esa matn bilan ishlash jarayonida vizual materiallardan, sodda va tushunarli matnlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, Lev Vygotsky ta'lim jarayonida o'quvchilarning "yaqin rivojlanish zonasi"ga tayanish muhimligini asoslab bergan. Unga ko'ra, o'quvchi mustaqil bajara olmaydigan, ammo kattalar yoki tengdoshlar yordamida bajara oladigan vazifalar orqali samarali rivojlanadi. Bu esa o'qish darslarida matn bilan ishlashda differensial yondashuvni qo'llash, ya'ni o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish xalqaro darajada ham muhim masala sifatida qaralmoqda. Xususan, PIRLS tadqiqotlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni tushunish darajasini baholashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda matn bilan ishlash jarayonini o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda tashkil etish nafaqat o'qish savodxonligini oshiradi, balki ularning mustaqil fikrlashini, nutqini va tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli mazkur mavzu bugungi kunda o'zining dolzarbligi bilan ajralib turadi va ilmiy-amaliy tadqiqotlarni talab etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan o'qish darslarini tashkil etishda ularning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim metodik talab hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarning bilish jarayonlari – idrok, diqqat, xotira va tafakkur hali to'liq shakllanmagan bo'lib, ular ko'proq obrazli va konkret fikrlashga moyil bo'ladilar. Shu sababli matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning yoshiga mos metod va usullarni tanlash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqat xususiyati ko'proq beqaror bo'lib, ular uzoq vaqt davomida bir faoliyatga jamlana olmaydilar. Shu bois o'qish darslarida matn bilan ishlash jarayoni qisqa, qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etilishi lozim. Masalan, matnni kichik qismlarga bo'lib o'qish, savol-javoblar orqali

o'quvchilarni faollashtirish, rasm va ko'rgazmali vositalardan foydalanish diqqatni ushlab turishga yordam beradi.

O'quvchilarning xotira xususiyatlari ham bu davrda o'ziga xosdir. Ular ko'proq obrazli va emotsional materiallarni yaxshi eslab qoladilar. Shu sababli matn bilan ishlashda qiziqarli voqealarga boy, sodda va tushunarli til bilan yozilgan matnlardan foydalanish muhimdir. Matn mazmunini rasm chizish, rollarga bo'lib o'qish yoki sahnalashtirish orqali mustahkamlash esa o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi.

Psixolog Jean Piaget ta'kidlaganidek, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar konkret-operatsion tafakkur bosqichida bo'lib, ular aniq va ko'rgazmali materiallar asosida bilimlarni osonroq o'zlashtiradilar. Shu sababli o'qish darslarida matn mazmunini tushuntirishda misollar, rasmlar va hayotiy vaziyatlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu o'quvchilarning matnni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Matn bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga matn asosida savollar berishi, ularni fikr yuritishga undashi va mustaqil xulosa chiqarishga yo'naltirishi kerak. Masalan, "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar sen qahramon o'rnida bo'lsang nima qilarding?" kabi savollar o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Shuningdek, Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi asosida o'qituvchi o'quvchilarga ularning imkoniyatiga mos, ammo biroz murakkabroq vazifalarni berishi zarur. Bu o'quvchilarning rivojlanishini rag'batlantiradi. Masalan, kuchliroq o'quvchilar mustaqil ravishda matnni tahlil qila olsalar, boshqalarga qo'shimcha savollar yoki yo'naltiruvchi topshiriqlar berish mumkin.

Matn bilan ishlashda innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. "To'xtab o'qish" metodida o'quvchilar matnning keyingi qismini taxmin qiladilar, bu esa ularning tafakkurini rivojlantiradi. "Kalit so'zlar" usuli esa matn mazmunini umumlashtirishga yordam beradi. "Assotsiatsiyalar to'ri" metodida o'quvchilar matn mavzusi bo'yicha o'z fikrlarini erkin bayon qiladilar, bu esa ularning nutqini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, o'qish darslarida o'yin elementlaridan foydalanish ham samarali natija beradi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi hamda bilimlarni mustahkamlashga

yordam beradi. Masalan, “Matnni davom ettir”, “Kim tez topadi?”, “To‘g‘ri javobni tanla” kabi o‘yinlar orqali matn bilan ishlash jarayoni yanada qiziqarli tashkil etiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda matn bilan ishlash o‘qish savodxonligini samarali rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. O‘qituvchi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda darsni tashkil etsa, o‘quvchilar matnni ongli o‘qish, tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli egallaydilar.